

Juhász Gyula 1986-tól váratlan haláláig vezető-irányította az Országos Széchényi Könyvtárat. Az irattárba helyezett aktákon hagyott sorai – térjünk vissza rá! beszéljük meg! – bizonyítják, hogy az utolsó otthon töltött pillanataiban is a könyvtár gondjai foglalkoztatták. Levéltervezeteket kért és írt alá, folyamatban lévő, döntést igénylő kérdésekre kívánt visszatérni, telefonkapcsolatban maradt munkatársaival. Halála előtti héten – betegen – Göncz Árpád köztársasági elnök társaságában még megnyitotta az IFLA könyvtárközi kölcsönzési konferenciáját, és ezt követően akadémiai ülését és szárszói előadását sem mondta le.

Ismertem történészként, kutatóként és könyvtárosként. Tehetsége, kivételesen erős felelősségtudata hallatlan lelkiismeretességgel, fegyelmezettséggel és szorgalommal párosult. Pályája töretlenül ívelt felfelé. 1957-ben szerezte történelem szakos diplomáját. 1958 és 1985 között az MTA Történettudományi Intézetének munkatársa, 1980-tól tudományos tanácsadója volt. Kutatói érdeklődése a kezdetektől a diplomáciatörténet felé fordult. A magyar külpolitika második világháború alatti törekvéseinek elemzése után kutatásait a Horthy-korszak átfogó vizsgálataira terjesztette ki. Hazai és külföldi archívumok szorgos látogatója volt. 1977-ben védte meg doktori értekezését, 1985-től az Akadémia levelező, majd 1990-től rendes tagja. Akadémiai díjat kap, számtalan szakmai bizottságban vesz részt, az MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának elnökhelyettese, Történettudományi Bizottságának tagja. Most szerkesztőbizottságok, kuratóriumok is fáljalják elvesztését.

Levéltárak, könyvtárak mélyén eltöltött feltáró és elemző munkák eredményeként sorra megjelenő tanulmányain, könyvein több nemzedék tanulja majd látni és megérteni századunkat. Munkáiban a mindmáig élő és nyugtalanító kérdésekre kereste a válaszokat, a tudomány eszközeivel feltárva és értelmezve a "gyökereket". Tudósi és társadalmi elkötelezettsége folytán az ismeretterjesztő közszereplés terheit is vállalta: előadásokat tartott, nyilatkozott, feltűnt a képernyőn. Időt és energiát erre sem spórolt.

Tanári tevékenysége életművében külön fejezetet érdemel. Egyszerre teremtett tantárgyat és iskolát. Tanítványai kivétel nélkül elismeréssel emlegetik, mert a tudós biztonságával és az eredeti források bátor bemutatásával rajzolt, mert rajzolni egzakt képet századunk legvitatottabb és legtakargatottabb történéseiről is.

1985-ben átkerült az OSZK-ba, a Magyarságkutató Intézet alapító igazgatójaként, majd a következő évben átvette a nemzeti könyvtár vezetését. Nemzetközileg elismert tudósként érkezett hozzánk, és tudós könyvtáros (is) lett belőle. Akármennyire töreksem, nem tudom szétválasztani a képet, a tudósét és a könyvtárosét. Tehetsége, lényeglátása, széles látóköre, megalkuvást nem ismerő humánuma, munkatársaihoz való affinitása egyaránt jelen volt és élt könyvtárigazgatói tevékenységében. Emlékszem rá – kutatóként. Az "uralkodó eszmék" írásakor hosszú napokon át olvasott, jegyzetelt a Pollack Mihály téri épületben. Pihenésül oldottan mesélt oxfordi élményeiről. Miután könyvtárigazgató lett, napjait –

akadémiai és tanári elfoglaltságától eltekintve – könyvtári munkával töltötte. A tudósnak az este és a hétvége maradt.

Az OSZK főigazgatójaként felismerte a nagy gyűjtemények értékmegőrző és ismeretátadó jelentőségét. Az ő éve alatt teljesedett ki a könyvtár gépesítése. Kutatóként – mesélte szívesen – a 80-as évek elején az Egyesült Államokban már megtapasztalta: mit jelent számítógép segítségével irodalmat gyűjteni, információhoz jutni. Tudta, hogy nemzeti könyvtári komplex feladatainkat csak abban az esetben leszünk képesek korszerű módon ellátni, ha a velük kapcsolatos munka elejétől a végéig a számítógép adta lehetőségekre támaszkodik. A gépesítés tető alá hozása számtalan más feladat megoldását is előírta, így pl. a korszerűbb szervezet létrehozását, együttműködések kialakítását és megtartását, konfliktusok feloldását, szakemberek megnyerését, pályázatok menedzselését, és sok-sok pénz szerzését a kitűzött célok eléréséhez. Juhász Gyula e területen is messzebb látott a vári F épület falainál. Az egész magyar könyvtári rendszer megújításának fontosságában gondolkodott.

1988-ban minden más gyűjteményt megelőzve oldotta fel a könyvtár zárt állományának használatával kapcsolatos tilalmakat, és ezt a gyűjteményt mindenki számára hozzáférhetővé tette. Erről a sajtóban, a rádióban is nyilatkozott, mondván: a nemzeti könyvtárnak a szabadságjogok biztosításában is élen kell járnia. Írásban is javaslatot tett a vonatkozó jogszabályok visszavonására. A történeti videotár kezdeményezése és felállítása sem tekinthető "akármilyen" tettnek.

Külön kell szólnom az általa fundált, tevékenységében szervesen a könyvtárhoz simuló Magyarságkutató Intézetéről. Juhász Gyula rövid idő alatt, bonyolult helyzetben – hisz a munkatársak egy részét a nagypolitika alakítása foglalkoztatta – jól működő tudományos intézetet hozott létre a "nemcsak mi nem vagyunk egyetlen más népnél sem alábbvalók, de egyetlen más nép sem alábbvaló nálunk" gondolat szellemében. Irányításával publikációk, előadások születtek, amelyek a kelet-közép-európai térség történetét, kultúráját tárják fel a tudományos kutatás eszközeit felhasználva. Az intézet éléről 1990-ben méltatlanul leváltották. Azt gondolom, ezt élete végéig nem heverte ki.

Különös szerencsémnek tartom, hogy vele dolgozhattam. Példamutató volt, ahogyan a világot látta. A legfontosabb dolgot, amit tőle könyvtárosként tanulhattam, egy nemrég adott interjúban saját maga fogalmazta meg munkái és igazgatása jogos tanulságaként: "A tudományokban, a humán műveltségben, a modern technikát szolgáló ismeretek megszerzésében csodálatosat alkotott a magyarság, de ez nem jelent alapot semmiféle hegemoniaérvényesítési kísérlethez... Le kell mondani a nacionalista megközelítésekről, a kirekesztő felfogásokról... s ezzel egy időben ajánlatos őszinte érdeklődést tanúsítani a másik iránt. Más út nem lehetséges."

Somogyi Pálné
(Országos Széchényi Könyvtár)